

Identifikace vzdělávacích potřeb seniorů

Roman Špaček

***Bakalářská práce
2013***



**Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií**

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Roman ŠPAČEK**
Osobní číslo: **H10078**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Identifikace vzdělávacích potřeb seniorů**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
**Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti vzdělávacích potřeb seniorů v po-
bytovém zařízení.**
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvalitativního výzkumu pomocí rozhovoru.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENEŠ, Milan. Andragogika. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2580-2.

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.

GRUSS, Peter. Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-605-6.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. Fenomén stáří. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-158-2.

KLEVETOVÁ, Dana a Irena DLABALOVÁ. Motivační prvky při práci se seniory. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jan Kalenda

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

3. května 2013

Ve Zlíně dne 14. února 2013


doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka




Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 22.4.2013

Roman Gvozd

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je zaměřena na identifikaci vzdělávacích potřeb seniorů, zejména v pobytových zařízeních pro tyto lidi. V teoretické části se zabýváme charakteristikou procesu stárnutí a stáří, vymezujeme zde také roli seniorů ve společnosti, péči o tyto lidi a jejich vzdělávací potřeby v dnešním světě. Praktickou část reprezentuje kvalitativní výzkum, podle kterého zjišťujeme, jak senioři interpretují své vzdělávací potřeby v rámci jejich života v pobytovém zařízení. Toto je také cílem naší práce.

Klíčová slova: Vzdělávací potřeby, senioři, stárnutí, stáří, vzdělávání dospělých, celoživotní vzdělávání.

ABSTRACT

The topic of this bachelor thesis is focused on the identifications of educational needs in senior, mainly at homes for the elderly. In the theoretical part of this thesis we describe maturing and old age. We also mention position of seniors in this world, care for them and their educational needs. The practical part represents qualitative research that tries to determine how seniors interpret their educational needs during their lives at home for the elderly. This is also the main goal of this bachelor thesis.

Keywords: Educational needs, seniors, maturing, old age, adult education, lifelong education.

Děkuji svému vedoucímu Mgr. Janu Kalendovi za velmi užitečnou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Dále bych chtěl vyjádřit svůj dík mé rodině a přátelům, kteří mi byli oporou po celou dobu.

Vážím si také ochoty vedení a personálu Domova pro seniory ve Zlínském kraji, kteří mi umožnili provést svůj výzkum.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Motto:

„Být starý je krajně nepopulární. Lidé, jak se zdá, neberou zřetel, že nedokázat zestárnout je stejně hloupé jako neumět odrůst dětským botičkám.“

(C. G. Jung)

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VZDĚLÁVACÍ POTŘEBY	11
2 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ Z POHLEDU ANDRAGOGIKY A GERONTOPELAGOGIKY V RÁMCI CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ	12
2.1 SENIOŘI A MODERNÍ SVĚT.....	12
2.2 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH A SENIORŮ.....	14
2.3 VÝZNAM VZDĚLÁVÁNÍ A MOTIVACE SENIORŮ.....	15
3 SENIOŘI VE SPOLEČNOSTI	17
3.1 PÉČE O SENIORY	17
4 STÁRNUTÍ – STÁŘÍ	21
4.1 CHARAKTERISTIKA STÁRNUTÍ A STÁŘÍ	21
4.2 PSYCHOLOGICKÉ ZMĚNY DOPROVÁZEJÍCÍ PROCES STÁRNUTÍ	22
II PRAKTICKÁ ČÁST	26
5 POJETÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI	27
5.1 STANOVENÍ CÍLŮ VÝZKUMU	27
5.1.1 Intelektuální cíl.....	27
5.1.2 Praktický cíl	28
5.1.3 Personální cíl.....	28
5.2 DEFINICE VÝZKUMNÝCH TÉMAT	28
5.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	28
5.4 METODA SBĚRU DAT	29
6 PRŮBĚH VÝZKUMU	30
6.1 POSTUP ANALÝZY DAT	30
ZÁVĚR	42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46
SEZNAM PŘÍLOH	48

ÚVOD

Populace seniorů se dnes v naší zemi neustále rozrůstá. Tento fakt je proto brán jako jedno z nejzávažnějších témat pro společnost. Posouvá se hranice odchodu do důchodu, jelikož dochází ke snižování počtu výdělečně činného obyvatelstva.

Pojem stáří a senioři tak začíná být chápán jako něco nepříznivého pro náš svět, něco co je bráno ve smyslu zátěže pro dnešní společnost. Děti jsou sice vychovávány, aby respektovaly a měly úctu ke starším lidem, aby milovaly své rodiče a prarodiče. Otázkou ale zůstává, zda-li tomu tak nadále je i v průběhu jejich dospívání či rané dospělosti.

Pro současnou dobu je typické, že mladí lidé jsou obklopeni komercí a nepřehledným množstvím informací, které jim umožňuje nezastavitelný technický pokrok. Přestávají proto vyznávat tradiční hodnoty, dle nichž bylo úlohou starších občanů předávat své dovednosti, zkušenosti, rady a cenné informace svým potomkům a mladším generacím. Dochází tak k situaci, kdy se role seniorů postupně vytrácí, zdá se méně potřebná. Tento stav vede k tomu, že senioři cítí nepřízeň od svého okolí, stahují se do ústraní a jejich participace na současných situacích výrazně klesá.

Toto téma bakalářské práce bylo proto vybráno na základě aktuálnosti problematiky a kladnému vztahu ke starší populaci.

V teoretické části zpočátku popisujeme vzdělávací potřeby, zmiňujeme také jejich souvislost se seniorskou populací.

Dále nastiňujeme postavení těchto občanů v současné společnosti, zejména role, jaké zde zaujímají a formy, způsoby a možnosti, jakými se společnost o seniory stará v oblasti péče. Nechybí zde ani rizika a úskalí, se kterými se je možné v sociálních službách potkat.

Poslední úsek této části vymezuje proces stárnutí a stáří. Jsou tu uvedeny jeho charakteristiky a hlavně psychologické změny, které ovlivňují schopnosti dalšího vzdělávání se v rámci celoživotního učení.

Praktická část se pak zaměřuje na samotné výzkumné šetření, jehož cílem je zjištění, jak senioři interpretují své vzdělávací potřeby v rámci jejich života v pobytovém zařízení. Zejména vzdělávací potřeby mimo trávení jejich volného času. Tento cíl je zároveň jedním z hlavních cílů naší bakalářské práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VZDĚLÁVACÍ POTŘEBY

Potřeby člověka mají v oblasti výchovných a vzdělávacích cílů stále důležitější místo. Potřeba poznání je nejdůležitější z nich, postupem času se neustále rozvíjí.

„Vědomosti jsou nástrojem nebo určitým prostředkem řešení nejrůznějších problémů a úkolů, s nimiž se člověk v životě setkává. Osvojení vědomostí se stává speciálním cílem poznávací činnosti člověka.“ (Mužík, 2004, s. 17)

Vzdělávací potřebou se rozumí deficit, popřípadě potenciál k rozvoji dovedností, vědomostí, návyků, schopností či způsobů jednání. Tento deficit nebo potenciál může být spojován s různými rolemi. Vzdělávací potřeby mají 2 úrovně: objektivní – deficit je vůči jedinci vymezen zvenčí (např. zaměstnavatelem), a subjektivní – deficit je pocíťován samotným jedincem. Samotné subjektivní vzdělávací potřeby můžeme rozlišit na dva typy. Prvním rozumíme potřeby vnímané jako tlak okolí, druhým potom potřeby pocíťované jako vnitřní tah. Objektivní i subjektivní úrovně značí důležitost celoživotního učení pro správnou integraci jednotlivce do společnosti. Subjektivní úroveň bývá zpravidla předmětem pedagogického diskurzu, který poukazuje na význam i méně užitečných znalostí a dovedností, které vedou k osobnostnímu růstu.

Subjektivně pocíťovaná potřeba je potřebou identifikovanou, byla jedincem rozpoznána a definována jako relevantní. Identifikace potřeby je základním předpokladem její realizace, avšak nemusí být její zárukou, proto rozlišujeme identifikované vzdělávací potřeby na realizované a nerealizované. Obecně můžeme tvrdit, že rozpoznání vzdělávacích potřeb je předpokladem efektivity vzdělávání dospělých, jelikož významně motivuje k jejich účasti. (Šed'ová, Novotný, 2006, s. 142)

V souvislosti se seniorskou populací jsou vzdělávací potřeby poměrně aktuálním a důležitým tématem, jelikož je známé, že naše společnost stárne, což s sebou přináší řadu problému v ekonomické oblasti a na trhu práce. Potřeba dále se vzdělávat tak může napomoci této generaci v uplatnění a setrvání na pracovním trhu, nebo alespoň k udržení aktivního stylu života, pokud se jedná o seniory jako uživatele sociálních služeb.

2 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ Z POHLEDU ANDRAGOGIKY A GERONTOPELAGOGIKY V RÁMCI CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ

Myšlenky o síle a účinnosti vzdělávání při řešení problémů ve společnosti nám jsou známy již od dávné historie. V dnešní době jsou tyto ideje opět formulovány, protože lidstvo se dostává do svízelných situací při řešení globálních problémů, problémů spojených s tempem udržitelného rozvoje, etické a mravní devastace, kdy komerce zasahuje do mnoha oblastí společenského života a svým působením překrývá řešení problematik, jako je nezaměstnanost, konflikty ve světě a další.

Podnětem k reakci na tyto situace se stalo vypracování koncepce celoživotního učení, která se v poslední době stala převládající filozofií v oblasti vzdělávání (zejména dospělých) a která nabývá konkrétních forem a modifikací. (Mühlpachr, 2009, s. 120)

Vzděláváním dospělých a seniorů se zabývají především andragogika a gerontopedagogika. Současné vzdělávání dospělých jedinců má různou historicky danou podobu. Mezi země se silnými andragogickými tradicemi patří Velká Británie a Švédsko, naopak naše republika a sousední Německo patří ke státům, kde byl vývoj vzdělávacích systémů často vystaven násilným zvrátům. Obecně je ale možné tvrdit, že historické a sociální souvislosti vzniku a rozvoje andragogiky mají v dnešním moderním světě určité společné znaky. (Beneš, 2008, s. 19)

2.1 Senioři a moderní svět

Každý člověk potřebuje někam patřit, mít svou roli v rodině a ve společnosti. Ve stáří přibývá mnoho změn a ztrát, které často bývají těžce akceptovatelné. Tyto změny a ztráty jsou uvedeny v tabulce.

<i>Změny</i>	<i>Ztráty</i>
pracovní role	ztráta pracovního kolektivu a navyklých pracovních činností v závislosti na čase
role otec – matka – prázdné hnízdo	odchod dětí
společenská role – odchod do důchodu	sociální izolace
rozvod – nemoc – smrt partnera	osamělost vs. samota
bydlení – odchod do nemocnice, domova důchodců	soukromí, vlastní domov
snížení fyzických sil	neschopnost sebepěče – závislost na druhých
změna fyzického vzhledu	ochota něco nového si koupit, zkrášlit svůj obličej i tělo, jít do společnosti
smyslové funkce	okamžitá orientace a jednání

Tabulka: Změny a ztráty ve stáří (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 69)

Člověk se vždy potřebuje na něco těšit, třeba na drobnosti běžného dne. Důležitá je tedy budoucnost. Pro seniory je zásadní víra ve vlastní schopnosti a existence blízkých osob, které mu pomohou ve stáří s jeho omezeními a rolemi.

Rodina a její bezpečné zázemí je v dnešní době významným prvkem pro seniory. Společnost by měla umět motivovat rodiny morálně, legislativně, ekonomicky a sociálně, dále by měla vytvořit takové sociální služby, které by rodinám pomáhaly tyto funkce naplňovat.

Senioři dnes nemají možnosti pro uplatnění svých pracovních zkušeností, jelikož jim to neumožňuje neustále plynoucí technický pokrok. Jejich zkušenosti a schopnosti jsou znehodnoceny, což může vést k nižšímu sebevědomí starších jedinců. V moderních společnostech tak nejsou tyto cenné rady od seniorů přijímány jako dříve, tudíž jejich prestiž postupně klesá.

Celkově můžeme roli seniorů ve společnosti charakterizovat jako podstatně odlišnou vůči minulým dobám, což zkomplikovalo vztahy mezi generacemi. Senioři ztrácejí svůj úkol předávat zkušenosti z lidských vztahů, v takovém případě u nich může nastat pocit, že přestávají plnit svou roli. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 69 – 85)

Technické vynálezy a přesycenost informacemi dnes narušují pravidla lidské sounáležitosti. Člověk pojímá vše ve smyslu zužitkování, materiální potřeby vysoce převyšují duchovní hodnoty. Moderní komunikační prostředky nahrazují setkávání lidí, sdílení jejich zážitků a prožitků. Pro seniory to znamená, že ztrácí své postavení ve smyslu předávání informací a hlavně zkušeností z generace na generaci. Některé reklamní kampaně dokonce zesměšňují starší občany a tím negativně zobrazují svět, zejména stáří. Naše civilizace je zaměřena na výkon a následný výdělek, kde se senioři cítí odstrčeně s nízkou sebedůvěrou ve vlastní život. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 13)

Objevuje se nový termín *ageismus*. Ten můžeme chápat jako věkově podmíněnou diskriminaci. Vychází z předpokladu, že zástupci určité věkové kategorie vykazují nejen rozdílné charakteristiky, ale i lidskou a společenskou hodnotu. Typickým příkladem ageismu ve zdravotní péči mohou být věková omezení určitých druhů vyšetření stejně jako postoj, že stáří je nevléčitelná nemoc. Tento fakt pak často vede k neléčení některých příznaků a tím k onemocnění, která jsou brána za běžný projev stáří.

Naše kultura se staví ke stáří protichůdně. Na jedné straně jsou děti vychovávány k úctě ke stáří a starším lidem, ale na straně druhé popisuje seniory jako občany, kteří zatěžují společnost, nemají jí co nabídnout a jenom čerpají ekonomické prostředky na svou péči. (Pokorná, 2010, s. 69 – 71)

Z výše uvedeného důvodu se nám tak potřeba dalšího vzdělávání této starší populace jeví jako velmi důležitá. Pokud totiž dochází k její realizaci, mohou tím senioři získat větší uznání a lepší postavení v dnešní společnosti, pro kterou se tak stávají užitečnější, například v rámci jejího ekonomického fungování.

2.2 Vzdělávání dospělých a seniorů

Vzděláváním dospělých se zabývá andragogika. Andragogika je vědní a studijní obor zaměřený na veškeré aspekty vzdělávání a učení se dospělých. Pojetí tohoto oboru jsou rozdílná. Jako synonymum pro tento pojem se používá vzdělávání dospělých, jež se uvádí možná častěji. V České republice došlo po roce 1989 k zavedení andragogiky jako studijního oboru na vysokých školách. Hlavním úmyslem bylo odlišit dřívější politicky zdiskreditované označení výchova a vzdělávání dospělých.

Andragogiku je možné popsat jako doprovázení člověka v jeho cestě za poznáním, vzděláním a pochopením světa. Má dva významy. První je, že se jedná o určitou nauku, která definuje přístup k učící se dospělé bytosti. Podle druhého jde o specifickou součást celkového myšlení o výchově, učení a vzdělávání se.

Existence andragogiky jako skutečně samostatné vědní disciplíny bývá zpochybňována. Argumenty ale tuto skutečnost jednoznačně potvrzují. Jenom ona se totiž zaměřuje na procesy učení v reálných situacích a na jejich kurikulární jádro. Psychologie například vysvětluje proces učení nebo motivaci k němu, ale nezabývá se otázkou co, proč a kdy se má člověk učit. Zajišťuje argumentativní a metodicky zajištěný diskurz vzdělávacích otázek. Rozvíjí se jako empirická věda, jako soustava empiricky podložených vědeckých teorií, výpovědí a názorů. Mimo to se od ní očekává přínos pro řešení praktických otázek. (Beneš, 2008, s. 11 – 12 a 34 – 35)

Gerontopedagogika je obor, který zkoumá vzdělávání seniorů. V užším slova smyslu se jedná o pedagogickou disciplínu zabývající se výchovou a vzděláváním seniorů. Vzdělávání ve stáří a ke stáří. Představa, že výchovné aktivity jedince se týkají pouze období jeho dětství a mládí, už dlouhou dobu neplatí. Dnes jsou chápány jako proces celoživotní.

V širším pojetí je gerontopedagogika označována za empirickou disciplínu, která zabezpečuje kompletní pomoc, péči a podporu seniorům při uspokojování jejich potřeb (včetně potřeb vzdělávacích). Prolínají se v ní poznatky z lékařství, sociální práce, psychologie, práva, sociologie a andragogiky. (Mühlpachr, 2009, s. 11)

2.3 Význam vzdělávání a motivace seniorů

Ve starším věku je nejdůležitějším atributem kvalitního života rozmanitost potřeb a možnost jejich uspokojování, ať se jedná o potřeby fyziologické, psychické nebo sociální. Vzdělávání v této životní etapě má význam pro hodnoty spojené s kultivací osobnosti.

„Výzkumy potvrzují, že vzdělávací aktivity v postproduktivním věku přispívají k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k začlenění do společnosti i k fyzickému a duševnímu zdraví.“

Proces edukace umožňuje usnadnění zvládnutí vývojových úkolů v průběhu života a pomáhá zajistit správný přechod a adaptaci v pozdějších stádiích. Také zlepšuje orientaci a schopnost samostatného rozhodování. (Mühlpachr, 2009, s. 138)

Za jeden z nejvíce rozhodujících faktorů úspěšného vzdělání z hlediska efektivity se považuje síla a zaměření motivů jedince, tedy pohnutek jeho jednání a prožívání. Motivace, kterou můžeme chápat jako souhrn nejrůznějších faktorů, které aktivují a určují prožívání a jednání jedince, má velký vliv na zahájení, průběh i výsledky učení dospělého. Ten se učit může, ale nemusí, mluvíme pak o boji o motivaci účastníků k učení. Ideální motivací je motivace vlastní.

Další vzdělávání dospělých je ovlivňováno řadou faktorů:

- společenské klima a rámec ve vztahu k učení
- okolí a vztahy
- životní situace
- osobnostní charakteristika

Vlastní motivace může být různá. Je možné sem zařadit touhu po prestiži a sociálním uznání, získání uznání od rodinných příslušníků a známých, zvědavost, radost z poznání či užitečnost naučeného při řešení problémů. Vzdělávání dospělých by mělo být založeno na kladnou motivaci k učení. Lektoři mají za úkol rozvíjet a podporovat kladné motivy učení (zájem o látku, seberealizaci) a eliminovat záporné motivy (např. strach). Každý účastník se svojí schopností se učit představuje limitující faktor vzdělávacího procesu. Obnova a rozvoj těchto schopností patří k základním předpokladům úspěšné výuky. Učení je založeno na motivaci, emocích a schopnostech člověka. Hlavním cílem vzdělávání dospělých je formovat trvalé změny v myšlení, chování a jednání člověka. Aby k těmto změnám došlo, musí být učení efektivní a racionální. (Mužik, 1998, s. 9 – 15)

Pro vzdělávání je motivace velmi důležitá. Potřeba se vzdělávat je do jisté míry samotnou motivací k realizaci této činnosti a často vede k výslednému uspokojení dané potřeby. Člověk, který si uvědomuje svůj deficit v oblasti vzdělávání, tak zpravidla bývá více motivován, než ten, který tuto potřebu necítí.

3 SENIOŘI VE SPOLEČNOSTI

Senioři se cítí ohroženi dobou, ve které žijí. Upozorňují na ne zcela ideální stav společnosti a výchovné vzory pro mladší generace. Společensky prestižní je mládí, krása, ladnost, síla a dokonalost. Jenomže je nutné znát fakt, že naše populace stárne a není zcela připravena na možná úskalí svého vyššího věku. Na to není připraven ani stát. Ten se sice snaží zastávat některé rodinné funkce, ale rodinám, které jsou ochotné a schopné poskytovat péči svým předkům, moc nepomáhá.

Senioři proto očekávají větší pomoc od zdravotních a sociálních zařízení, než od svých potomků. Ti tak necítí potřebu připravit se na vlastní stáří a nesnaží se vést své děti k jeho účtě. (Klvetová, Dlabalová, 2008, s. 13)

V následující podkapitole se tak budeme zabývat péčí o seniory v sociálních zařízeních.

3.1 Péče o seniory

Péči o seniory můžeme rozdělit do tří úrovní: péče o seniora v rodině, sociální péče o seniora v ambulantních podmínkách a ústavní a poloústavní péče seniora.

Sociální péče o seniora v ambulantních podmínkách se zaměřuje na pomoc seniorům bez rodinného zázemí. Jedná se především o dávky sociální péče a o sociální služby (například pečovatelskou službu), kde se angažují sociální pracovníce a geriatrické sestry.

Pokud není rodina schopna nebo ochotna poskytovat péči, nejčastěji volí jako řešení této situace umístění seniora do ústavní péče.

Tato ústavní péče o seniora je poskytována v domovech pro seniory, penzionech nebo ústavech sociální péče se zvýšenou psychiatrickou péčí.

Do těchto ústavů jsou přijímáni jen ti občané, pro které jsou tyto služby určeny. Základem přijetí do ústavní péče je podání žádosti na příslušném okresním úřadu.

Rozvoj ústavní sociální péče v naší zemi začal po roce 1989. Zpočátku byla úroveň péče v těchto zařízeních velmi nízká po materiální, ale i personální stránce. Nedochovalo zde také k uplatňování základních lidských práv zejména pro handicapované osoby.

Současný stav ale ukazuje velký posun směrem kupředu, jenže problémové oblasti je i přes tento pokrok možné spatřit. Mezi nejčastější problémy lze zařadit omezení rodinných či společenských vazeb, hlavně z důvodu vzdálenosti mezi domovskou obcí a samotným

zařízením. Omezení soukromí je další problematikou. V některých zařízeních je kapacita předimenzována, proto je možnost soukromí prakticky vyloučena. Z těchto důvodů mohou uživatelé služeb pociťovat ztrátu plnoprávné občanské pozice nebo motivace a vůle k zachování nezávislosti. Řešením by mělo být zvýšení spoluzodpovědnosti klienta za kvalitu poskytované péče. (Mühlpachr, 2009, s. 104 – 110)

Dobrá komunikace je základem sociální interakce ve vztahu mezi poskytovatelem a příjemcem péče. Proto by měla být klíčovou kompetencí profesionálních i laických pečovatelů v ošetrovatelské sféře. Efektivní komunikace patří mezi zásadní prvky účinně poskytované péče vzhledem k nutnosti odpovídající identifikace potřeb u osob, kterým je poskytována. Příjemcům péče by tak měly být individuálně přizpůsobeny jednotlivé komunikační techniky a dovednosti. Důležitým faktorem při výběru správného klíče a přístupu je věk osoby, které je služba poskytována. Jedině tak je možné dosáhnout vysoké pravděpodobnosti porozumění a omezí se riziko nesprávného pochopení. (Pokorná, 2010, s. 34 – 49)

Na počátku péče je nutné předem vymezit vzájemné role, dle nichž je pak komunikace řízena. Hlavní rolí profesionála je přijímat informace o životních situacích seniorů a v rámci svých možností poskytovat podporující prostředí pomoci. Zejména v oblasti hledání naděje a určování zodpovědnosti pro konkrétní cíle péče, které by měly být pro oba účastníky shodné. Zodpovědnost spočívá především v nalézání možných cest, identifikování správných problémů a zajišťování krizových situací, které by mohly bezprostředně ohrozit život. Profesionál není zodpovědný za zdraví seniora. Jen se snaží motivovat ke snaze udělat něco pro jeho zlepšení. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 98 – 99)

Dosavadní informace popisovaly ideální stav komunikace při péči o seniory. Ve skutečnosti ale mohou nastat situace, které příliš neodpovídají výše zmíněné charakteristice. Máme tím na mysli komunikační bariéry, jež negativním způsobem ovlivňují interakci v sociálních službách. Těch je celá řada. Můžeme je rozdělit na bariéry na straně uživatele služeb (seniora), na straně pracovníka a bariéry v prostředí.

Ze strany uživatele služeb se často objevují různé zábrany. Mezi nejčastější patří neochota komunikovat, nedůvěra či obavy, jak bude s informacemi naloženo. Senioři obvykle mluví pomalu, hlavně při únavě, stresu nebo větším nároku na svoji osobu. Pečovatel by na toto měl brát zřetel a měl by tak ponechat dostatek času na promyšlení jejich

odpovědí.

Aktuální fyzický a psychický stav do velké míry určuje ochotu a způsob komunikace.

Bariéry na straně pracovníka způsobují různí činitelé. Může to být obava ze závažných témat, jako je umírání či nevléčitelné choroby. Také zkušenost pracovníka s konkrétním klientem nebo s dřívějšími kontakty. V neposlední řadě to bývá nedostatek času. Vše ale záleží na osobnosti pracovníka. Někteří lidé mají dobré komunikační schopnosti již při vstupu do zaměstnání, jiní si je osvojují tréninkem v průběhu své praxe.

Prostředí také určuje efektivitu porozumění. Komunikace probíhá obtížně v hluku, ve spěchu a v situaci, která nám neumožní dostatečné soukromí pro sdělení závažných informací.

Kromě těchto komunikačních bariér existují i specifické obtíže, jež ovlivňují průběh poskytování péče možná daleko více. Výskyt takovýchto obtíží je charakteristický zejména pro seniory. Jedná se o poruchy smyslů. Například při interakci s nedoslýchavým člověkem je potřeba pozorněji sledovat okolní prostředí, aby nenarušilo průběh rozhovoru. Profesionál by se měl dívat do tváře a mluvit pomalu, zřetelně a z adekvátní vzdálenosti. Ideální pomůckou je využívání neverbální komunikace nebo psaného textu. Pozornost vyžadují také kompenzační pomůcky, naslouchadla, které se snažíme udržovat v dobrém technickém stavu, ale někdy je motivace klientů k jejich užívání velmi nesnadná.

U seniorů se zhoršeným zrakem je situace složitá, jelikož člověk zrakem vnímá mnoho informací. Ve tváři vnímáme emoce, ty mohou výrazně ovlivnit význam sdělení. Proto se snažíme dbát na jasné formulace. Neměli bychom se dotýkat uživatele služeb bez upozornění, ale vše důkladně popisujeme.

V pečovatelské praxi se můžeme setkat s lidmi, kteří prodělali různá onemocnění, jež způsobily jejich zhoršenou schopnost mluvit a rozumět řeči. Nemožnost domluvy vede často k bouřlivým reakcím, hněvu, nervozitě či agresi. Ideálním řešením takovéto situace je trpělivost a hledání alternativních možností pomocí obrázků či nejrůznějších jiných předmětů.

Asi nejzávažnější obtíží při komunikaci se seniorem v procesu péče je výskyt stařecké demence. Ta vyžaduje specifický přístup, jelikož značně ovlivňuje psychické funkce, zejména poruchy paměti. Základem úspěšné interakce je vědět, jaké oblasti jsou

demencí zasaženy, jaké obtíže to uživatelům přináší a jak probíhá snaha o jejich kompenzaci. (Venglářová, 2007, s. 74 – 76)

V souvislosti se vzdělávacími potřebami je péče o seniory v pobytových zařízeních cílena za účelem poskytování kvalitních sociálních služeb v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Posláním je zmírnění negativních vlivů stárnutí v oblasti soběstačnosti a podpory udržení kvality života ve stáří s důrazem na respektování lidské důstojnosti a individuality osobnosti pomocí různých vzdělávacích aktivit a činností, které k tomuto stavu vedou. (Česko, 2006, s. 21)

4 STÁRNUTÍ – STÁŘÍ

Stárnutí je proces lidského života, který nám může nahánět strach. V dnešní době se prezentuje zejména jako společenské břemeno a problémy s ním spojeny jsou chápány velmi často výhradně z ekonomického (finančního) nebo lékařského hlediska.

Chceme-li usilovat o změnu v této oblasti, měli bychom tedy především změnit svůj názor a postoj ke stáří a osvojit si realistický a pozitivní pohled, který bude založen na respektování každého jedince, jemuž chceme pomoci v jeho pokročilém věku. (Pichaud, Thareauová, 1998, s. 9)

4.1 Charakteristika stárnutí a stáří

Existuje celá řada možností a způsobů, které nám umožňují definovat proces stárnutí. Jednotlivé charakteristické znaky můžeme dělit na ty, které lze přičíst relativně vzdáleným událostem (například ztráta pohyblivosti způsobená obrnou v dětství) – tj. *vzdálené (distální) efekty stárnutí*, a ty znaky, jež jsou důsledkem mnohem aktuálnějších dějů (například ztráta pohyblivosti způsobená zlomenou nohou) – tj. *časově blízké (proximální) efekty stárnutí*.

Další charakteristické znaky se týkají pravděpodobnosti, že je sdílejí i ostatní senioři. *Univerzální znaky stárnutí a probabilistické znaky stárnutí*. *Univerzální znaky stárnutí* jsou ty, které se týkají všech seniorů (například vrásčitá kůže). *Za probabilistické znaky stárnutí* považujeme ty znaky, které jsou pravděpodobné, ale nejsou univerzální (například artróza). Tyto pojmy velmi úzce korespondují s následujícími rozlišovacími znaky, které umožňují další charakteristiku. *Primární stárnutí*, které se týká tělesných změn stárnoucího organismu a *sekundární stárnutí*, jež je definováno změnami, které se ve stáří objevují často, ale nejsou nutným doprovodným jevem v této etapě lidského života. V některých případech můžeme narazit na pojem *terciární stárnutí*, který vyjadřuje prudký a nápadný tělesný úpadek, jež bezprostředně předchází smrti. (Stuart-Hamilton, 1999, s. 18)

Jedním z nejběžnějších měřítek stárnutí je *kalendářní a biologický věk*. Rozdíly mezi těmito věky mohou být velmi značné.

Kalendářní věk je řízen datem narození, kdežto biologický věk je definovaný těžko. Volně můžeme tento pojem charakterizovat pomocí přísloví: každý je stár, jak se cítí. „Biologický věk znamená souhrn všech možných příznaků, podle něhož lze ohodnotit celkovou zdatnost jedince.“ (Tvaroh, 1983, s. 55)

Stáří je poslední etapou lidského života. Je to fáze, která je označována jako postvývojová, neboť již byly realizovány všechny latentní schopnosti rozvoje. (Stuart-Hamilton, 1999, s. 22)

„Přináší nadhled a moudrost, pocit naplnění, ale také úbytek energie a nezbytnou proměnu osobnosti směřující k jejímu konci. Je obdobím relativní svobody, ale i dobou kumulace nevyhnutelných ztrát ve všech oblastech.“ (Vágnerová, 2007, s. 299)

Ve stáří dochází k evidentním změnám důsledkem procesu stárnutí, tyto změny ale nemusí být tak velké, aby seniorům znemožnily aktivní a nezávislý život.

Hlavním vývojovým úkolem stáří je dosáhnout *integrity* v pojetí vlastního života. Tohoto stavu můžeme dosáhnout, pokud přijmeme vlastní život jako celek, který měl smysl. Integrity lze dosáhnout pouze tehdy, splní-li se následující podmínky. Podmínka *pravdivosti* k sobě samému, kdy je třeba vidět život tak, jaký byl. Pravdivost znamená obrát k faktickým hodnotám a potřebám. S podmínkou pravdivosti souvisí *smíření* s realitou, což vyjadřuje určitý kompromis, jenž neodpovídá zcela minulým ideálům. Další podmínkou je *stabilizace* postoje k životu, která umožňuje nadhled v chápání života ve všech jeho souvislostech. Poslední podmínkou je *kontinuita*, díky které je možné uvažovat o vlastním životě jako součásti celku ve vztahu k minulosti, současnosti a budoucnosti. (Vágnerová, 2007, s. 299 – 300)

Stáří bychom měli chápat jako výsledek procesu individuace. Tento proces se odehrává hlavně ve druhé polovině lidského života, kdy zisky a úspěchy ztrácejí svůj význam. Jedná se o rozvoj vlastní osobnosti, kdy jedinec na konci tohoto procesu nalézá své bytostné Já včetně vnitřní rovnováhy a získává odstup od problémů, které jej trápily dříve.

Celkově tedy stáří reprezentuje vrchol osobnostního rozvoje, jehož zvládnutí je významným vývojovým úkolem. (Vágnerová, 2007, s. 302)

V rámci vzdělávání dochází ve stáří ke zhoršení vlastností a schopností, které umožňují přijímání nových informací či stavů reality, které popisujeme v následující podkapitole.

4.2 Psychologické změny doprovázející proces stárnutí

Pro stárnutí a stáří je typická převaha regredujících změn. Stáří a stárnutí je specifický biologický proces, který je charakterizován tím, že je neopakovatelný, nevratný,

jeho povaha je různá a zanechává trvalé stopy. Tento proces podléhá formativním vlivům prostředí. (Pacovský, Heřmanová, 1981, s. 57)

Změny doprovázející proces stárnutí můžeme rozdělit na biologické a psychologické, pro naše téma jsou důležité především změny psychologické.

Ve stáří dochází ke změnám psychických funkcí. Některé jsou podmíněny biologicky, jiné jsou ovlivněny psychosociálními jevy. Doba projevu těchto změn včetně dynamiky a způsobu je individuální.

Stárnutí způsobuje postupný výskyt nedostatků paměťových funkcí, které zapříčiňují obtíže v učení, zejména v důsledku větší unavitelnosti a obtížnější koncentrace pozornosti. K těmto obtížím dochází kvůli změnám v mozkové oblasti. Uchování paměťových funkcí závisí na vzdělání a ostatních souvisejících faktorech včetně míry užívání paměti. Obecně můžeme uvést, že zhoršení paměťových funkcí a schopností je proces individuálně specifický.

Krátkodobá paměť udržuje informaci ve vědomí takovou dobu, která je nezbytná k jejímu zpracování. Následně se buď vytratí, nebo je přenesena do registru paměti dlouhodobé. Krátkodobou paměť můžeme dělit na složku primární a pracovní. Primární paměť udržuje informace bezprostředně po jejich reprodukci. Ve stáří dochází v této oblasti k poklesu, starší lidé průměrně uchovávají maximálně 85% dřívější kapacity. Pracovní paměť informace nejen ihned uchovává, ale umožňuje i jejich zpracování. Tato schopnost do velké míry závisí na pozornosti jedince. S věkem nastává podstatný úbytek této paměti, proto někteří senioři hůře udrží v paměti veškeré potřebné informace, když mají zároveň zpracovávat další, které na ně navazují, či přímo z nich vyplývají. Potíže také nastávají v situacích uchovávání nových informací, které nedokážou zpracovat dostatečně rychle a tak kvalitně, aby mohly být přesunuty do registru dlouhodobé paměti. Proto se při tomto procesu informace často ztrácí nebo zkreslují.

Ke změnám dochází také v oblasti paměti dlouhodobé. Ta bývá u seniorů většinou méně přesná, zejména kvůli méně dokonalým metodám uložení informací. Ty zde mohou být uchovány dlouhou dobu, potíže ale obvykle nastávají s jejich vybavením. Vybavení bývá často pomalé a méně přesné, v některých případech může dokonce dojít i k jeho zablokování, např. pod vlivem stresu. Dlouhodobá paměť je komplexní funkce. Jednotlivé složky se s přibývajícím věkem nemění stejným způsobem ani stejnou rychlostí. Explicitní paměť (tj. paměť na uvědomované a vědomě vyhledávané informace) se začíná zhoršovat

po 50. roce života. Výkon implicitní paměti se významně snižuje až kolem 70. roku. Do té doby dokážou starší lidé bez znatelnějších obtíží využívat dřívější zkušenosti, aniž by si to uvědomovali.

Explicitní paměť se skládá z částí epizodické a sémantické, které se nemění stejnou rychlostí. Právě v oblasti epizodické paměti, kde se uchovávají osobní zkušenosti a zážitky, dochází k nejvíce nápadným změnám paměťových kompetencí. Starší lidé si takovéto informace vybavují pomaleji a jejich vzpomínky jsou méně přesné. Tyto obtíže obvykle nastávají po 55. roce života hlavně v oblastech každodenních událostí. Dochází také k nárůstu reminiscencí (vzpomínek z dávnější minulosti), i když člověk ani o jejich vybavení velmi neusiloval. Tyto zážitky jsou většinou subjektivně uspokojivé a jsou spojeny se vzpomínkovým optimismem, pomáhají tak k formování lidské osobnosti. Trvalejší bývá obsah paměti sémantické, která uchovává obecné znalosti, vědomosti a přesvědčení. Tato část paměti slouží jako základ pro další učení.

Podle nejrůznějších výzkumů platí, že starší lidé hodnotí své paměťové kompetence jako méně efektivní a jsou citlivější k jejich výkyvům, než mladší generace. Zapomínání posiluje jejich pesimismus a očekávání problémů v budoucnosti. (Vágnerová, 2007, s. 315 a 321 – 324)

Kromě paměťových funkcí má stárnutí vliv i na změnu rozumových schopností, která je ovlivňována více faktory. Máme na mysli faktory biologické a sociální. Nutno podotknout, že bychom je neměli posuzovat odděleně, neboť vždy působí v určité interakci.

Dědičné dispozice, které jsou předpokladem rozvoje rozumových schopností v průběhu života, patří spolu se sociálními faktory (způsob života, dosažené vzdělání) a osobnostními vlastnostmi k vlivům, jež mají za následek změnu rozumových schopností v průběhu procesu stárnutí.

„Obecně platí, že vzdělanější lidé s vyšší inteligencí se také zpravidla více zabývají intelektuálními aktivitami, které jejich kompetence udržují nebo dokonce dále rozvíjejí.“ (Vágnerová, 2007, s. 326)

Z hlediska psychologických změn je pro stárnoucího člověka velice důležitá *adaptace na stáří*.

Tato adaptace je individuální záležitostí, která souvisí s mnoha životními událostmi, jako jsou například odchod do důchodu, postupná ztráta samostatnosti, růst závislosti či smrt životního partnera. Rozhodujícím faktorem je bezpochyby osobnost jedince, zejména jeho interakce s okolním prostředím, vitalitou a zdravotním stavem. Lidé, kteří se již v mládí obtížněji přizpůsobovali na určité změny ve svém životě, mají obvykle potíže s dezadaptací i ve stáří. O úspěšném či neúspěšném stáří se rozhoduje po celý život.

Odborníci uvádí pět způsobů, jak je možné reagovat na stáří. Prvním z nich je *konstruktivnost*, která je ideálním standardem adaptace na stáří ve společnosti. Člověk je soběstačný, tolerantní, přizpůsobivý a má radost ze svého života. Může počítat s podporou lidí okolo a se zájmem očekává budoucnost. Druhým způsobem je *závislost*. Ta směřuje spíše k pasivitě a menší soběstačnosti. Jedinec spoléhá na ostatní, že se o něj postarají a že v nich nalezne oporu. Je méně ochotný k navazování nových styků, které vnímá jako narušení své bezpečnosti a pohodlí. Třetí strategií adaptace na stáří je *obranný postoj*, který je charakteristický soběstačností člověka, jež často odmítá pomoc blízkých lidí. Typickým znakem je pesimistický postoj vůči stáří, které chápe jako nečinné období života. *Nepřátelství* je dalším způsobem reakce. Této kategorii odpovídají „rozhněvaní muži“. Dávají najevo odpor ke stáří a odkládají den odchodu do penze. Určitým způsobem závidí mladým lidem, vůči kterým jsou nepřátelští. Poslední strategií adaptace na stáří je *nenávisť sama sebe*. Pro tento způsob je typické obrácení nepřátelství vůči sobě samému. Lidé v této fázi obvykle kriticky hodnotí svůj dosavadní život, nedovedou vzít stárnutí optimisticky a začínají zanedbávat svůj společenský život včetně koníčků a zálib. Převládajícími pocity jsou lítost a deprese. Ideálním řešením takovýchto situací je pomoc ze strany rodiny. (Pacovský, Heřmanová, 1981, s. 82 – 84)

Vzdělávání ve stáří se proto v dnešní době jeví jako smysluplná a důležitá aktivita. Vzdělávací potřeba zde má charakter deficitu, který je pro seniory překážkou v plnohodnotné a aktivní účasti na společenském životě v nejrůznějších sférách. Uvědomění si této potřeby a její následná realizace pak vede k překonání bariér v dnešním světě mezi starší a mladší generací, což neocení jen starší člověk, ale i mladší jedinci.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 POJETÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI

Tato část bakalářské práce se zabývá identifikací vzdělávacích potřeb seniorů. Praktická část má charakter kvalitativního výzkumu, který nám poskytne podrobnější a hlubší nahlédnutí, díky čemuž se bude schopno lépe seznámit s danou problematikou.

„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 17)

Pro každý výzkum je nezbytné stanovení výzkumného problému, který nám ukazuje, co je předmětem zkoumání. Výzkumným problémem bakalářské práce je popsání procesu identifikací vzdělávacích potřeb seniorů, kteří žijí v pobytovém zařízení, konkrétně v domově pro seniory.

Důvodem výběru tohoto výzkumného problému je jeho aktuálnost a zájem o aktivní život v rámci vzdělávacích činností, které umožňují uspokojit uživatelům jejich potřeby dalšího vzdělávání se. Mnohá dosavadní šetření z této oblasti ukazují spíše fakt, že zájem seniorů o další vzdělávání je poměrně nízký, to se týká i uživatelů služeb domovů pro seniory.

5.1 Stanovení cílů výzkumu

5.1.1 Intelektuální cíl

Cílem je popsat, jak senioři interpretují své vzdělávací potřeby v rámci jejich života v pobytovém zařízení.

Dále také prozkoumat, jestli dané zařízení umožňuje tyto potřeby uživatelům služeb uspokojit, popřípadě pak stanovit návrhy těchto uživatelů na inovaci a zlepšení.

5.1.2 Praktický cíl

Snaha o zefektivnění aktivního života uživatelů služeb (z hlediska vzdělávacích potřeb) v pobytovém zařízení, na základě získaných informací, ve spolupráci s jeho pracovníky.

5.1.3 Personální cíl

Rozvoj zkušeností v práci s dospělými, konkrétně se seniory, zejména v oblasti komunikace a empatie, jelikož výzkumník má kladný vztah k těmto lidem z jeho osobního života. Dříve již přišel do kontaktu s pobytovým zařízením pro seniory a rád by se v této oblasti v budoucnu angažoval, proto je pro něj tato příležitost vhodná k poznání chodu takového zařízení a jeho uživatelů.

5.2 Definice výzkumných témat

Výzkumná témata je nutno definovat tak, aby korespondovala se stanovenými cíli výzkumu. Jako výzkumná témata jsme zvolili následující:

- názor na vzdělávání
- možnosti vzdělávání
- motivace / demotivace ke vzdělávání
- změna dosavadního stavu vzdělávání

5.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl zvolen na základě záměrného a dostupného výběru po konzultaci se sociálními pracovníky domova pro seniory ve Zlínském kraji a skládá se dohromady z pěti účastníků. Jedná se o tři ženy a dva muže, kteří v daném domově pro seniory žijí a kteří byli ochotni se tohoto výzkumu zúčastnit.

5.4 Metoda sběru dat

V této práci jsme jako metodu sběru dat použili polostrukturovaný rozhovor, jehož základní osnova byla dána jednotlivými výzkumnými tématy. Tato osnova byla vypracována dle daného výzkumného problému a jednotlivých cílů.

„Polostrukturovaný rozhovor je zřejmě vůbec nejrozšířenější podobou metody interview. Vyžaduje náročnou technickou přípravu a vyžaduje vytvořit si určité schéma, které je pro tazatele závazné.“ (Miovský, 2006, s. 159)

Pro přehlednost uvádíme jednotlivé výzkumné otázky:

1. Co si obecně myslíte o vzdělávání?
2. Co si myslíte o vzdělávání ve Vašem věku?
3. Jaké vzdělávací aktivity Vám nabízí zařízení, ve kterém žijete?
4. Co Vás motivuje k účasti na těchto vzdělávacích aktivitách?
5. Jsou nějaké vzdělávací aktivity, které Vám zde chybí?
6. Pokud byste měl/a možnost, změnil/a byste některou vzdělávací aktivitu ve zdejším zařízení?

6 PRŮBĚH VÝZKUMU

Výzkum se konal v srpnu 2013 v domově pro seniory ve Zlínském kraji, jehož pracovníci si nepřáli uvedení v této práci. Jednotlivé rozhovory trvaly přibližně 30 až 45 minut a konaly se po domluvě se sociálními pracovníky v bytových jednotkách jednotlivých účastníků. Každý účastník výzkumu byl před zahájením rozhovorů seznámen obsahem a cílem této bakalářské práce. Účastníci ústně souhlasili s poskytnutím rozhovoru, ale z jejich reakcí bylo patrné určité napětí a zdrženlivost, když jsme se chystali jejich jednotlivé odpovědi zaznamenávat na diktafon. Z tohoto důvodu jsme byli nuceni v rámci zachování klidné atmosféry zaznamenávat tyto rozhovory na archy papírů, které jsou součástí deníku výzkumníka.

6.1 Postup analýzy dat

Analýza vyzkoumaných dat je provedena pomocí otevřeného kódování, jehož cílem je hledání opakujících se pravidelností v jednotlivých odpovědích účastníků a to tak, že se ke každé otázce stanoví příslušná kategorie a poté kód, popř. jejich soubor. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211)

Dalším postupem v rámci datové analýzy byla vybrána technika vytváření trsů, která je charakteristická seskupením a vytvořením konceptů jednotlivých výroků do skupin (tzv. trsů). Ty pak vznikají podle podobností mezi jednotlivými výroky. (Miovský, 2006, s. 221)

Posledním krokem je technika **vyložení karet**, která je založena na vyložení (interpretování) obsahu jednotlivých skupin (trsů) otázek. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 226)

VÝSLEDKY

Kategorie: Názor na vzdělání

První zjišťovanou odpovědí v rámci našich prováděných rozhovorů je obecný názor uživatelů na vzdělání.

Účastnice č. 1: „*No vzdělání je velice důležité.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 2: „*Vzdělání? Tak to je důležité.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 1)

Účastnice č. 3: „*No vzdělání je důležité.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 1)

Účastnice č. 4: „*No já si myslím, že to je věc samozřejmě velmi důležitá.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 5: „*Je to důležité.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovorů č. 5, odpověď na otázku č. 1)

Podle těchto odpovědí jednotlivých seniorů, jsme zvolili příslušný **kód důležitost**, kromě tohoto kódu nám vyplývá i další, kterým je **uplatnění**.

Účastnice č. 1: „*Protože jinak to budou mít těžké někde se v životě uplatnit.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 2: „*Jinak to budete mít těžké.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 1)

Účastnice č. 4: „*Aby z něho něco bylo.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 5: „*Ať máte aspoň trochu slušnou startovací pozici do života.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovorů č. 5, odpověď na otázku č. 1)

Na základě těchto kódů nám vznikla kategorie, kterou jsme nazvali **názor na vzdělání**. Kódy této kategorie jsme označili **podtržením**.

Dílčí shrnutí: Názor, že vzdělání je důležité a pomáhá k lepšímu uplatnění, se shodli všichni dotazovaní uživatelé.

Kategorie: Vzdělávání ve stáří

V souvislosti s prvním tématem jsme zjišťovali, jak se účastníci dívají na vzdělávání v jejich věku. Příslušným kódem je **nepotřebná činnost**.

Účastník č. 2: „*Nevidím nic moc nějak extra důležitého, k čemu by mi to vlastně bylo. Já to už nějak za nejdůležitější neberu v mém věku.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 3)

Účastnice č. 4: „*Tak podle mě už to není tolik potřeba.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 3)

Účastník č. 5: „*Tak pro mě je to spíš zbytečné si myslím. Z pohledu sám sebe to nepovažuji za nějak extra důležité. Nemyslím si, že je to pro mě důležité nebo užitečné, takže ne*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovorů č. 5, odpověď na otázku č. 3 a č. 4)

Někteří senioři vidí tuto problematiku jako spíše aktivitu pro **mladou generaci**.

Účastník č. 2: „*Nám starým už to může být vcelku jedno. My už to máme všecko za sebou.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 1 a č. 2)

Z odpovědí jsme také získali informaci, že se může jednat i o **radostnou aktivitu**, která je ale **individuálním zájmem** každého uživatele.

Účastnice č. 1: „*Já se celkem ráda dovidám něco nového. To je spíš na každém, jestli se mu chce nebo ne.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 2 a č. 3)

Tuto činnost někteří jedinci popisují jako **složitou** vzhledem k jejich věku.

Účastnice č. 3: „*Ale v tom našem věku je to už trochu něco jiného, řekla bych i složitější.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 2)

Tyto získané kódy, které jsme výše tučně zvýraznili, nám vytvořily kategorii **vzdělávání ve stáří**, která je vyznačenou šedou barvou pro lepší přehlednost.

Dílčí shrnutí: I když v předešlé otázce všichni dotazovaní uvedli, že je podle nich vzdělávání důležité, tak na téma vzdělávání v jejich věku chápou jako spíše málo potřebnou aktivitu, která je podle nich komplikovanější. Pouze jedna účastnice odpověděla, že se ráda dovídá nové věci a vzdělávání je jí blízké.

Kategorie: Rada

Z odpovědí účastníků rozhovorů jsme v rámci získávání jejich pohledu obecně na vzdělání a vzdělávání ve starším věku našli **kódy učit se co nejvíc, vyšší zájem a důležitý názor**, ze kterých nám vzešla výsledná kategorie nesoucí název **rada**. Tuto kategorii jsme označili světle modrou barvou.

Účastnice č. 1: *Proto říkám i našim mladým doma, ať se učí. Studovat a studovat, co nejvíc se dá.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 2: *„Takže se uče. Vy byste se o to měli zajímat.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 1)

Účastnice č. 4: *„Já mám vnuka, který je taky na vysoké škole a tomu pořád říkám, ať se učí.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 5: *„Myslím si to, co byste si o tom měli myslet vy mladí. Že je to důležité, a tak pokud a dokud můžete, tak byste měli studovat.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovorů č. 5, odpověď na otázku č. 1)

Dílčí shrnutí: Senioři často ve svých odpovědích na vzdělávání kladli důraz na mladou generaci, které se snaží poradit, aby měla ke vzdělání kladný vztah a aby se snažila vzdělávat co nejvíce.

Kategorie: Srovnání doby

V rámci odpovědí na úvodní otázky našich interview jsme našli kódy **dnešní jiné možnosti, větší potřebnost a důležitost, náročnost v dnešní době a nezávidění hodná situace**, podle kterých jsme získali další kategorii s názvem **srovnání doby**, a tu jsme při kódování označili žlutou barvou.

Účastnice č. 1: „*No vzdělání je velice důležité, obzvlášť v dnešní době. Za nás takových možností nebylo, ale teď máte vy mladí úplně jiné možnosti.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 1)

Účastník č. 2: „*Vzdělání? Tak to je důležité, hlavně dnes a hlavně pro vás mladé.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 1)

Účastnice č. 3: „*No vzdělání je důležité, dneska se bez toho vy mladí neobejdete.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 1)

Účastnice č. 4: „*No já si myslím, že to je věc samozřejmě velmi důležitá, hlavně dneska. Dneska to máte těžké, za nás to takové nebylo, ale vám to teď moc nezávidím.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 1)

Dílčí shrnutí: Dnešní dobu z hlediska vzdělávání vnímají dotazovaní jako dobu úplně nových a větších možností, které jsou určeny a mají dle nich význam spíše pro mladší generaci. Zároveň ale jeden účastník uvádí, že dnešní mládeži moc tyto možnosti nezávidí.

Kategorie: Vzdělávací aktivity

Dalším zkoumaným tématem byla nabídka vzdělávacích aktivit v jejich domově pro seniory. Zvolenou kategorií jsou **vzdělávací aktivity**, k níž jsme došli na základě těchto uváděných kódů: **trénink paměti, pletení, šití, zpívání, Barvy života, čtení, kulturní vystoupení, výlety, dobrovolnost, dostatečný počet, a spokojenost s jejich nabídkou**. Tuto kategorii jsme zvýraznili barvou červenou.

Účastnice č. 1: „*Tak tady máme všelijaké aktivity.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 4)

Účastnice č. 1: „*Máme tu různé kurzy, třeba trénování paměti. Pak dole v dílně máme takové kroužky, hlavně jako pracovních činností. Můžeme tam dělat s keramikou, ostatní ženské třeba chodí plést nebo šít, nebo i různé věci z papíru se tam dají dělat.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 5)

Účastnice č. 1: „*Je to jako dobrovolné.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 8)

Účastnice č. 1: *Tady těch možností a nabídek máme opravdu hodně, ani jsem ti je v té rychlosti asi neřekla všechny, ale třeba knihovnu tady máme, chodí nám sem třeba zpívat nebo vystupovat děti a někdy jedeme někam na výlet, takže já jsem tady v tomto směru spokojená.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 11)

Účastník č. 2: *„Tak nejčastěji chodím asi do té dílny. Pak taky chodím, když je tu nějaké to kulturní vystoupení.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 5)

Účastník č. 2: *„Je to tu dobrovolné.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 6)

Účastník č. 2: *„To ne, já jsem tady spokojený. Myslím, že toho je tu pro nás dost.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 10)

Účastnice č. 3: *„Nabídka je tady opravdu velká, široká. Není to takové jednotvárné.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 6)

Účastnice č. 3: *„Říkala jsem to trénování paměti, máme tu kroužek předčítání. Pak se taky účastním toho programu Barvy života. Pak tu třeba míváme různé kulturní vystoupení dole v kulturní místnosti, nebo můžeme chodit do dílny, kde se pracuje a vyrábí se různé věci.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 7)

Účastnice č. 4: *„...v dílně v kroužku práce, kde jsme se učili pracovat s hlínou a učili jsme se tvarovat nádoby.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 4)

Účastnice č. 4: *„Letos jsem se poprvé zapojila do Barev života. Chodím do knihovny na čtení, a taky chodím do té naší dílny na ostatní pracovní činnosti.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 5)

Účastnice č. 4: *„Ta nabídka je tady poměrně široká.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 9)

Účastník č. 5: *„Tak asi nejvíce chodím do dílny. Pak taky občas zajdu do knihovny na předčítání a chodím taky na ty nejrůznější kulturní představení, když tady občas jsou.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 7)

Účastník č. 5: *„Ty možnosti jsou zde poměrně široké.“* (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 9)

Dílčí shrnutí: Tady se každý z účastníků snažil uvést co nejvíce aktivit, na které si zrovna vzpomenu. Jejich odpovědi byly poměrně podobné. Mezi nejčastěji uváděné patří program Barvy života, různé pracovní činnosti v místní dílně a kulturní vystoupení, která jsou ve zdejším zařízení organizována pracovníci. Uživatelé popisují tyto aktivity jako dobrovolné a jsou celkově velmi spokojeni s jejich dostatečnou nabídkou.

Kategorie: Oblíbená činnost

Souvisejícím tématem s předchozí uvedenou kategorií nám na základě odpovědí tázaných seniorů vznikla kategorie **oblíbená činnost**, která vznikla dle následujících kódů: **Barvy života, televize, luštění křížovek, čtení, pletení, povídání, vyrábění z papíru**. Výslednou kategorii jsme při kódování odlišili hnědou barvou.

Účastnice č. 1: „*Hodně ráda čtu a sleduju televizi.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 3)

Účastnice č. 1: „*Já nejčastěji chodím na to pletení, protože to mě baví... Nejvíc mě ale baví nacvičování na Barvy života. Nacvičujeme různé písničky, básničky a tanečky, které tam pak ukazujeme no, takže to mě baví velice.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 6)

Účastník č. 2: „*Jinak mně je dobře, když si můžu číst noviny, luštit křížovky nebo si povídat s ostatními... nebo se díváme na televizi. To mně vyhovuje.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 7)

Účastnice č. 3: „*Mě spíš hodně baví čtení, takže ráda chodím do knihovny. Pak se taky účastním toho programu Barvy života, ten mě baví velice.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 7)

Účastnice č. 4: „*Letos jsem se poprvé zapojila do Barev života, což mě celkem bavilo. Jinak ráda jenom tak luštím křížovky a pročítám časopisy nebo i knížky.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 5)

Účastník č. 5: „*Tak asi nejvíc chodím do dílny. Tam mě baví to vyrábění z papíru.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 7)

Účastník č. 5: „...rád luštím křížovky...“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 8)

Dílčí shrnutí: Zmíněné oblíbené činnosti se v rámci reakcí poměrně podobaly. Mezi nejvíce uváděnou můžeme zařadit nacvičování na program Barvy života a luštění křížovek. Senioři také rádi sledují televizi nebo se často věnují čtení svých oblíbených knih a časopisů.

Kategorie: Motivace

Sedmou kategorií je podle výzkumu **motivace**, kterou jsme při kódovací fázi označili zelenou barvou. Ke vzniku této kategorie jsme přišli na základě souvisejících **kódů**. Jedním z nejvíce uváděných byl **kontakt s ostatními**.

Účastnice č. 1: „*Jsem v kontaktu s ostatními a to mně vyhovuje, protože mám společnost ráda.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 9)

Účastnice č. 3: „*Tak asi hlavně ta, že chci být s druhými, abych se nenudila.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 8)

Účastnice č. 4: „*No motivuje mě asi účast ostatních...*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 7)

Dalším z často frekventovaných **kódů** v této kategorii byla **zábava a popud pracovníc**.

Účastnice č. 4: „...*spíš mě baví se toho účastnit...*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 6)

Účastnice č. 4: „...*a taky se chcete nějak zabavit, abyste se nenudila.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 7)

Účastník č. 5: „*Snažím se účastnit takových aktivit, které mě baví, abych se nenu-dil.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 6)

Účastník č. 2: „*No tak asi nejvíc paní pracovníce, které nás občas trochu nabádají k těm účastem.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 6)

Účastník č. 5: „*A pak asi taky paní pracovnice, které tyto kurzy pořádají a které nás občas i nabádají, abychom chodili víc, když je účast slabší.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 8)

Zbylé **kódy** tvořící tuto kategorii se v reakcích uživatelů vyskytovaly individuálně, patří mezi ně **přehled, vnučka, bývalé povolání a individuální zájem.**

Účastnice č. 1: „*Dokud to jde, tak se snažím mít trochu nějaký přehled.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 3)

Účastnice č. 1: „*A taky sem za mnou chodívá dcera s vnučkou, která teď půjde do druhé třídy, tak abych jí stačila, a nebo i s něčím pomohla.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 10)

Účastnice č. 1: „*Já jsem bývalá učitelka, takže mně to trochu zůstalo a je mi to i celkem vlastní.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 3)

Účastník č. 2: „*...celý život jsem se živil rukama, takže to vyrábění třeba z papíru mě celkem baví.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 5)

Účastnice č. 1: „*To je spíš na každém, jestli se mu chce nebo ne.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 2)

Účastnice č. 1: „*...prostě každý, komu se chce, tak jde...*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 8)

Účastnice č. 1: „*...je to prostě na každém z nás. Každý jsme nějaký, jak se říká.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 12)

Dílčí shrnutí: Nejčastější odpovědí na otázku motivace k účasti na vzdělávacích aktivitách byl kontakt s ostatními uživateli a stav nebýt sám. Další dotazovaní ještě uváděli popud pracovníků, které mají tyto aktivity na starosti a chtějí, aby se jich účastnilo co nejvíce uživatelů. Jedna seniorka uvedla jako motiv svoji vnučku, která chodí do školy, tak aby s ní mohla držet krok a případně jí pomoci, jelikož je bývalá učitelka.

Kategorie: Omezení

Další kategorie, která vyplynula z kladených otázek, je kategorie **omezení**, zejména v účasti na vzdělávacích aktivitách. Jejimi charakteristickými kódy jsou **zdravotní problémy, věk, únava a náročnost na soustředění**. Tuto kategorii jsme označili fialovou barvou.

Účastník č. 2: „*Vidíš, že tu mám berle, takže než já se s nimi dostanu dolů, tak to už pro mě není moc jednoduché a taky hůř vidím, mám šedý zákal, takže to mě tak asi nejvíc omezuje, jinak by to bylo lepší si myslím.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 8)

Účastnice č. 3: „*Máme každý svoje problémy, třeba někteří jsou nemohoucí, nebo to tu špatně snášejí.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 3)

Účastník č. 5: „*Asi kdybych byl mladší a teda nebyl ještě tady.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 5)

Účastnice č. 3: „*A taky je to i únavné. Nějaké to delší soustředění, třeba při tom trénování paměti, to člověka vyčerpá.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 5)

Účastnice č. 4: „*Asi kdyby to nebylo v našem věku tak unavující, to mě na tom vadí. Jako myslím, že je to celkem náročné na soustředění, třeba konkrétně ten trénink paměti.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 8)

Dílčí shrnutí: Právě zdravotní problémy jednotlivých uživatelů byly často uváděny jako limitující faktor, který jim do jisté míry brání ve vyšší účasti na vzdělávacích činnostech. Dále pak uživatelé jmenovali zvýšenou únavu, hlavně při kurzu trénování paměti.

Kategorie: Hodnocení života v domově

Předposlední kategorií je **hodnocení života v domově**. Pro tuto kategorii jsme při kódování zvolili modrou barvu. Jejimi příslušnými kódy jsou **spokojenost, dobrá úroveň, činnost pracovníků, doporučení a kvalitní zázemí**.

Účastník č. 2: „...já jsem tady spokojený... paní pracovnice se snaží nám vymýšlet pořád něco nového.“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 10)

Účastník č. 2: „Máme se tu dobře, jsme tu na dobré úrovni, takže já si nemůžu stěžovat.“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 11)

Účastnice č. 3: „...paní pracovnice, které je mají na starost a ty pro nás dělají dost... se snaží pořád vymýšlet něco nového, takže po této stránce si určitě nemůžeme stěžovat.“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 6)

Účastnice č. 3: „Jsem tu maximálně spokojená, je to tu nové, pěkné, mohla bych to tu jenom doporučit.“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 10)

Účastnice č. 4: *Paní pracovnice se snaží, pořád vymýšlejí něco nového... jsou velice ochotné a za to jim patří velké poděkování.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 9)

Účastnice č. 4: „Jsem tady spokojená, mám se tu dobře, a tak si nemůžu stěžovat.“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 4, odpověď na otázku č. 10)

Účastník č. 5: „...nemůžu stěžovat, žije se mi tu pohodově a dobře.“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 5, odpověď na otázku č. 9)

Dílčí shrnutí: Odpovědi na toto téma se u všech dotazovaných celkově shodovaly, oceňovali činnost pracovníků, které se dobře starají o jejich aktivity. Obecně považují uživatele dané zařízení za velmi uspokojivé, na dobré úrovni, a proto se jim zde žije dobře.

Kategorie: Přání změny

Poslední vzniklou kategorií bylo **přání změny**, kterou charakterizuje tmavě modrá barva.

Dílčí shrnutí: Pouze dva účastníci vyslovili toto přání, které tak reprezentují **kódy vyšší účast a divadelní představení**. Ostatní by žádnou změnu v oblasti vzdělávacích aktivit nečinili, jelikož jsou s nabídkou spokojeni.

Účastnice č. 1: „*No asi hlavně to, abych nás chodilo víc.*“ (viz příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru, odpověď na otázku č. 12)

Účastnice č. 3: „*Já miluju divadlo!... abychom chodili.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 3, odpověď na otázku č. 9)

Účastník č. 2: „*Ne, já bych tu nic neměnil.*“ (viz Ostatní transkripce rozhovorů, rozhovor č. 2, odpověď na otázku č. 11)

ZÁVĚR

Tématem bakalářské práce „Identifikace vzdělávacích potřeb seniorů“ jsme se snažili reagovat na aktuální situaci v současné společnosti, zejména v naší republice. Problematika stárnutí populace je stále ožehavějším námětem pro řešení.

V této práci jsme se proto snažili vymezit určitá teoretická východiska zkoumané problematiky. Jejich úkolem bylo pochopit, že pokud máme v úmyslu usilovat o změnu v této oblasti, je nutné změnit svůj názor a postoj ke stáří a seniorům a přivlastnit si pozitivnější a realistický pohled, který bude založen na respektování a pomoci jedinci v jeho pokročilém věku.

Empirická část je pak reprezentována kvalitativním výzkumem, jehož hlavním cílem bylo zjistit, jak senioři interpretují své vzdělávací potřeby v rámci jejich života v pobytovém zařízení. Další snahou bylo interpretovat návrhy na případnou změnu těchto aktivit a možností od samotných uživatelů sociální služby.

Na základě zkoumání zaměřeném na výzkumný problém identifikace vzdělávacích potřeb seniorů v pobytových zařízeních byla pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjištěna data od pěti účastníků.

Prvním výzkumným tématem byl pohled těchto účastníků na vzdělávání obecně jako takové. Všichni považují vzdělávání za velmi důležité, zejména v dnešní době pro mladou generaci. Vidí to jako jednu z nezákladnějších podmínek pro zajištění určité kvality života v dnešní společnosti. Zajímavé bylo srovnání se souvisejícím tématem, které se týkalo názoru na vzdělávání v jejich, tedy seniorském věku. Zde se pouze jedna účastnice nechala slyšet, že toto považuje za důležitou a užitečnou potřebu, se kterou se ztotožňuje a kterou se snaží realizovat během svého pobytu v domově pro seniory. Zbylí dotazovaní necítí tuto činnost jako důležitou, tudíž se s touto potřebou neidentifikují. Nejčastěji argumentují tvrzeními, že v jejich věku má už člověk téměř celý život za sebou, a proto se snaží spíše dožít v klidném prostředí.

V rámci přecházejících témat senioři často vyjadřovali radu, zejména pro mladší generaci. Podle nich by se dnešní mládež měla vzdělávat co nejvíce, o vzdělání by měla jevit větší zájem a měla by jej považovat za důležitější hodnotu, než je tomu doposud. Účastníci také srovnávali možnosti pro vzdělávání dnes a v minulosti. Dnešní možnosti

jsou pro ně nesrovnatelné s dřívějším stavem, jelikož je vzdělávání daleko důležitější. Zároveň je ale také mnohem náročnější, tudíž mladší generaci jejich situaci dnes nezávidí.

Dalším tématem, které bylo jedním z předmětů našeho zkoumání, byly vzdělávací aktivity, které účastníkům a ostatním uživatelům nabízí jejich domov. Na tyto otázky dotazovaní odpovídali v celku jednotně. Nejčastějšími uváděnými aktivitami byly nejrůznější pracovní činnosti, které se konají v místní dílně. Zde mají uživatelé možnost se naučit vyrábět rozličné předměty z papíru, keramiky či dalších materiálů. Mezi další aktivity účastníci řadí kroužky zpívání či čtení, které se konají v kulturní místnosti. Ta je určena i pro různá kulturní vystoupení, která se občas konají v jejich domově. Nejčastěji před uživateli vystupují děti z místní školy, nebo i sami uživatelé. Mezi ženami je velice oblíbenou aktivitou program Barvy života, zejména jeho nacvičování. Tento program je určen pro domovy pro seniory ve Zlínském kraji. Každý domov si přichystá vlastní kulturní program, který se obvykle skládá z různých básniček, písní a tanců, a ten pak předvede před ostatními. Dle slov účastnic v domově existuje vybraná skupina, která se přípravou tohoto programu každoročně zabývá a která ale umožňuje účast i dalším uživatelům.

V úvodu této práce uvádíme, že chceme zjistit identifikaci vzdělávacích potřeb mimo trávení volného času seniorů, ale po výzkumu je nutné uvést, že ke vzdělávacím aktivitám dochází právě v jejich volném čase, jelikož zmíněné vzdělávací aktivity jsou v domově dobrovolné.

S předešlým tématem souvisí i následující, které se týká oblíbených činností. Mezi nejčastěji uváděné patří nacvičování na program Barvy života, luštění křížovek, čtení knih a časopisů či sledování televize.

Motivace k dalšímu vzdělávání, respektive k účasti na vzdělávacích aktivitách, se stala další vzniklou kategorií. Většina dotazovaných uvedla jako svou motivaci popud pracovníků, které mají tyto aktivity a kroužky na starost a které se snaží o co možná nejhojnější účast svých uživatelů. Další motivací je obava ze samoty. Uživatelé odpovídali, že se zapojují do zdejších činností, aby nebyli pořád sami ve svých bytových jednotkách, jelikož se chtějí nějak zabavit, což jim spolupráce s ostatními účastníky umožní. Tyto odpovědi jsme slyšeli od seniorů, kteří svoji potřebu vzdělávat se necítí jako důležitou, jelikož ji nepovažují za užitečnou pro jejich současný život a nejbližší budoucnost. Pouze jedna uživatelka uvedla jako svoji motivaci touhu být aktivní a zájem o společenské dění, dokud je to pro ni možné. Ta se svojí potřebou vzdělávání ztotožňuje a snaží se ji realizovat v rámci všech

možností. Má také malou vnučku, která půjde do druhé třídy, a tak by jí ráda stačila a občas i pomohla.

Další kategorií, která vyplynula z rozhovorů, byla existující omezení a překážky, které limitují účastníky v uspokojování svých vzdělávacích potřeb a účasti na souvisejících aktivitách. Hlavním omezením je pro uživatele jejich zdravotní stav, zejména problémy pohybového aparátu a další zrakové či sluchové obtíže, které nejvíc ovlivňují a zasahují do běžného života. Se zdravotním stavem může souviset i zvýšená únava, kterou dotazovaní uváděli jako další limit. Tento stav se týkal zejména aktivity trénování paměti, které vyžaduje větší soustředění, což způsobuje seniorům obtíže. Jeden účastník uvedl jako limit svůj věk, zejména v rámci uplatnění možných nových dovedností. Tvrdí, že by cítil tuto potřebu pouze v mladším věku, kdy by měl dle jeho názoru větší šanci tyto dovednosti uplatnit, než dnes.

Předposledním výsledným tématem bylo hodnocení života v domově. Zde se všichni respondenti shodli, že jsou velmi spokojeni nabídkou zdejších možných činností, kterou označují za bohatou a dostačující. Z odpovědí je patrné, že si váží a uznávají činnost pracovníků, které pro ně mají náplň aktivit na starost, a snaží se vymýšlet neustále nové možnosti, které uživatele dostatečně uspokojují.

Poslední částí výzkumu bylo přání změny, kterou by dotazovaní provedli, pokud by chtěli a bylo by jim to bylo umožněno. Dvě účastnice by tuto možnost využily. Jedna by chtěla zvýšit účast ostatních na nabízených aktivitách a kroužcích, druhá uživatelka by zase uvítala častější divadelní představení, ale sama se vyjádřila, že chápe finanční možnosti zdejšího zařízení, a proto jí současná situace i tak plně vyhovuje. Ostatní dotazovaní se shodli, že se jim život v domově líbí, a tudíž by žádnou změnu neprováděli.

V souvislosti se stanovenými cíli práce je možné uvést, že v rámci intelektuálního, tedy hlavního cíle, jsme došli k závěru, že dotazovaní senioři se obecně neidentifikují se svými vzdělávacími potřebami, jelikož je většinou necítí a nepovažují za důležité v jejich životě. Z toho důvodu také nemají potřebu změnit aktuální stav nabízených činností a aktivit, které jim jejich domov nabízí. Tento zjištěný fakt ovlivňuje splnění dílčího (praktického) cíle, kterým byla snaha o zefektivnění aktivního života uživatelů. Senioři jej totiž považují za dostatečně aktivní v rámci svých možností. Z hlediska personálního cíle nám vypracování této bakalářské práce pomohlo nahlédnout do aktuálního dění problematiky

stáří a života v domově pro seniory. Umožnilo nám také získat zkušenosti, které je možné uplatnit v budoucím povolání, ale i v každodenním životě.

Uvědomili jsme si také praktické užití oboru sociální pedagogiky, která je sice v dnešní společnosti oborem spíše nedoceňovaným, což je určitě velká škoda, ale její možnosti jsou větší, než se může mnohým zdát.

Z pohledu výzkumníka si uvědomujeme limity, které ovlivnily tvorbu této práce, zejména její empirické části. Tím největším bylo množství času, doba, ve které byl výzkum prováděn, a také domov pro seniory, který jsme právě z důvodu času a jiných okolností museli zvolit jiný, než v předešlém zkoumání.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PUBLIKACE

- [1] BENEŠ, Milan, 2008. *Andragogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2580-2.
- [2] GAVORA, Peter, 2009. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-79-6.
- [3] GRUSS, Peter, 2009. *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-605-6.
- [4] HAŠKOVCOVÁ, Helena, 1990. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama. ISBN 80-7038-158-2.
- [5] KLEVETOVÁ, Dana a Irena DLABALOVÁ, 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2169-9.
- [6] MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.
- [7] MUŽÍK, Jaroslav, 1998. *Andragogická didaktika*. Praha: CODEX Bohemia. ISBN 80-85963-52-3.
- [8] MUŽÍK, Jaroslav, 2004. *Androdidaktika*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI. ISBN 80-7357-045-9.
- [9] MUHLPACHR, Pavel, 2009. *Gerontopedagogika*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5029-7.
- [10] PACOVSKÝ, Vladimír a Hana HEŘMANOVÁ, 1981. *Gerontologie*. Praha: Avicenum
- [11] PICHAUD, Clément a Isabelle THAREAUOVÁ, 1998. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-184-3.
- [12] POKORNÁ, Andrea, 2010. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3271-8.
- [13] STUART-HAMILTON, Ian, 1999. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-247-2.
- [14] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

- [15] TVAROH, František, 1983. *Všichni stárneme*. 2. vydání. Praha: Avicenum.
- [16] VÁGNEROVÁ, Marie, 2007. *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1318-5.
- [17] VENGLÁŘOVÁ, Martina, 2007. *Problematické situace v péči o seniory. Příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2170-5.

LEGISLATIVNÍ ZDROJE

- [1] ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 61. Systém ASPI, a. s., U Nákladového nádraží 6, 130 00 Praha 3.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- [1] ŠEĎOVÁ, Klára a Petr NOVOTNÝ, 2006. *Vzdělávací potřeby ve vztahu k účasti na vzdělávání dospělých*. Pedagogika, roč. LVI, č. 2. ISSN 0031-3815. Dostupné také z:
<http://www.phil.muni.cz/wupv/home/veda/sedova-k-novotny-p-vzdelavaci-potreby-ve-vztahu-k-ucasti-na-vzdelavani-dospelych.pdf>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Ukázka transkripce rozhovoru

PŘÍLOHA P I: UKÁZKA TRANSKRIPCE ROZHOVORU

Otázka č. 1) – Výzkumník: Co si myslíte obecně o vzdělání?

„No vzdělání je velice důležité, obzvlášť v dnešní době. Sice vždycky bylo, myslím teda jako i dřív, ale dnes bych řekla, že je o to víc. Za nás takových možností nebylo, ale teď máte vy mladí úplně jiné možnosti. Proto říkám i našim mladým doma, ať se učí, protože jinak to budou mít těžké někde se v životě uplatnit. Studovat a studovat, co nejvíc se dá.“

kategorie: názor na vzdělání – příslušné kódy: **důležitost, uplatnění**

kategorie: rada – příslušné kódy: **učit se co nejvíc**

kategorie: srovnání doby – příslušné kódy: **jiné možnosti dnes**

Otázka č. 2) – Výzkumník: A když bych se Vás zeptal, jaký máte názor na vzdělávání ve Vašem věku?

„Tak to si myslím, že je zas něco jiného, než u vás mladých. My staří lidé už tolik nepotřebujeme. To je spíš na každém, jestli se mu chce nebo ne.“

Otázka č. 3) – Výzkumník: No a konkrétně Vy? Co vy a další vzdělávání?

„No co já...(smích). Já se celkem ráda dovidám něco nového. Dokud to jde, tak se snažím mít trochu nějaký přehled. Hodně ráda čtu a sleduju televizi. Já jsem bývalá učitelka, takže mně to trochu zůstalo a je mi to i celkem vlastní.“

kategorie: vzdělávání ve stáří – příslušné kódy: **ne zcela potřebná aktivita, radostná činnost, pro mladé, individuální zájem**

Otázka č. 4) – Výzkumník: Když bych se teda zeptal na vzdělávání tady v domově?

„Tak tady máme všelijaké aktivity, které pro nás dělají paní pracovnice.“

Otázka č. 5) – Výzkumník: Můžete mi je přiblížit?

„No akorát jsem ti je chtěla říct. Máme tu různé kurzy, třeba trénování paměti, to vede paní doktorka. Pak dole v dílně máme takové kroužky, hlavně jako pracovních činností nebo jak bych to řekla. Můžeme tam dělat s keramikou, ostatní ženské třeba chodí plést nebo šít, nebo i různé věci z papíru se tam dají dělat, na to jsou šikovní chlapi.“

Otázka č. 6) – Výzkumník: A vy se některých účastníte?

„Já nejčastěji chodím na to pletení, protože to mě baví, a taky zpívat chodím. Vidiš, to jsem zapoměla říct. To zase vedle v kulturní místnosti můžeme chodit na zpívání. Nejvíce mě ale baví nacvičování na Barvy života, to je taková akce pro ostatní domovy tady z okolí a tam vždycky vystupujeme. Nacvičujeme různé písničky, básničky a tanečky, které tam pak ukazujeme no, takže to mě baví velice. Už jsme na to tady taková skupina a spolu to vymýšlíme.“

Otázka č. 7) – Výzkumník: A tyto kroužky jsou pravidelné, nebo jak probíhají?

„No, jak které. Většinou třeba dopoledne po snídani a pak třeba i odpoledne po obědě jsou. Dopoledne bývá většinou ta dílna.“

Otázka č. 8) – Výzkumník: A jsou povinné, nebo jak fungují?

„Ne, tady vyloženě nic povinného nemáme, to prostě každý, komu se chce, tak jde. Je to jako dobrovolné.“

kategorie: **vzdělávací aktivity** – příslušné kódy: **trénink paměti, pletení, šití, zpívání, Barvy života, knihovna, vystoupení dětí, výlety, dobrovolnost, dostatečný počet, spokojenost**

Otázka č. 9) – Výzkumník: Vy se teda účastníte, jak jste říkala, takže cítíte určitou potřebu se vzdělávat a něčemu novému se naučit?

„Já ano, mě to baví. Ani po pravdě nevím, co bych tu jiného dělala, abych se nenu-
dila. Jsem v kontaktu s ostatními a to mně vyhovuje, protože mám společnost ráda.“

Otázka č. 10) – Výzkumník: Dá se teda nějak popsat, co Vás motivuje k těmto aktivitám?

„No hlavně asi to být s ostatními, a abych se nenudila, jinak jako nevím. Já jsem
taková aktivní, to mně říkají i ostatní, takže se tohoto ráda účastním. A taky sem za mnou
chodívá dcera s vnučkou, která teď půjde do druhé třídy, tak abych jí stačila, a nebo i
s něčím pomohla (smích)... Ale ne, na to má maminku, já jsem ráda, že je vidím.“

kategorie: **motivace** – příslušné kódy: **zábava, kontakt s ostatními, přehled, vnučka,
bývalé povolání, individuální zájem**

Otázka č. 11) – Výzkumník: Je tady nějaký kroužek, který Vám chybí?

„Abych řekla pravdu, tak ani ne. Tady těch možností a nabídek máme opravdu hod-
ně, ani jsem ti je v té rychlosti asi neřekla všechny, ale třeba knihovnu tady máme, chodí
nám sem třeba zpívat nebo vystupovat děti a někdy jedeme někam na výlet, takže já jsem
tady v tomto směru spokojená.“

Otázka č. 12) – Výzkumník: Pokud byste tedy měla možnost, změnila byste některou
vzdělávací aktivitu ve zdejších zařízeních?

„No asi hlavně to, abych nás chodilo víc. Protože tu není moc lidí, kteří by třeba
chodili často a pravidelně. Radši se jdou třeba dívat na televizi nebo luští křížovky, dokon-
ce i mladší ženské, než jsem já. Třeba chlapi, to chápu, ale u těch ženských je to myslím
škoda, protože by je to bavilo. Ale tak lidi jsou různí a je to prostě na každém z nás. Každý
jsme nějaký, jak se říká.“

kategorie: **přání změny** – příslušné kódy: **vyšší účast**

kategorie: oblíbená činnost – příslušné kódy: **Barvy života, televize, luštění křížovek, čtení, pletení**

